

ELGER ALLEN PO HIKOYALARINING O'ZBEK TILIGA TARJIMASI VA UNING KOMMUNIKATIV XUSUSIYATLARI

Inoyatova Mohidil Ato qizi

Aniq va ijtimoiy fanlar universiteti

mohidilinoyatova9@gmail.com

Annotatsiya: Har bir badiiy asar muayyan bir davrda bo'lib o'tgan voqealarni tasvirlaydi. Chunonchi, tarixiy mavzuda yozilgan asar hozirgi zamon kitobxonini xalq hayotining tarixi bilan tanishtiradi, uni o'tmishga yetaklaydi. Tarjimada davr ruhi, davr nafasi, davrning adabiy tili tushunchasi bilan bog'liq yetakchi mayllarni aks ettirish jiddiy murakkab va kompleksdir. Ushbu maqolada Elger Allen Po hikoyalarining o'zbek tiliga tarjimasi va uning kommunikativ xususiyatlari haqida so'z yuritilgan.

Kalit so'zlar: tarjimon, atmosfera va vahimali fon, tarjima, iste'dodli ijodkor, tarjimaning kommunikativ-pragmatik xususiyatlari, kitobxon,

Ma'lumki, til –aloqa quroli, adabiyotda esa u ifoda vositasi.

Shunday ekan, til yozuvchi fikrini anglatishda asosiy omil bo'lishi kerak. Asliyatni qanday lisoniy uslub bilan tarjima qilish bu tarjimonning uslubiga bog'liq narsa. Badiiy asar har xil uslubda, turlicha maromda yozilgan bo'lishi mumkin. Bunda ko'p narsa asarda tasvirlanayotgan davr, tanlangan mavzu, voqealarning xarakteriga bog'liq. Agar tarjima qilish uchun tanlangan asarning bunday belgilari aniqlanmagan bo'lsa, uning ruhiga mos kalit topib bo'lmaydi, natijada garchand asar boshqa tilga ko'chirilsada, u yangi kitobxonga o'z tilsimotini ochmaydi. Shu tariqa tarjima qilishdan ko'zlangan maqsad amalga oshmaydi. Bundan shu narsa kelib chiqadiki, tarjimon asarni tarjima qilishdan avval muallifning uslubini aniqlashi kerak. Aks holda muallif uslubining kaliti topilmas ekan, ayni bir asami eng iste'dodli ijodkor tarjima qilgani bilan ham chinakam san'at asari bunyod etilmay qolaveradi. Ikki ijodkor: yozuvchi va tarjimon bir-birlarini tushungan taqdirda esa yuksak so'z san'ati namunasidan yana bir san'at asari tug'iladi.

Jahon adabiyoti tarixida betakror uslubi, ichki drammatizmi va psixologik chuqurligi bilan alohida o'rin egallagan yozuvchilardan biri bu — Edgar Allan Po (1809–1849)dir. Uning hikoyalari o'ziga xos mistik ruh, vahimali muhit va ruhiy iztiroblar bilan boyitilgan. Po ijodi nafaqat adabiy, balki kommunikativ tahlil uchun ham muhimdir. Chunki uning asarlari orqali o'quvchi bilan yozuvchi o'rtasida kuchli emotsional va mantiqiy aloqa yuzaga keladi.

Mazkur maqolada Edgar Allan Po hikoyalarining o'zbek tiliga tarjima jarayoni, tarjima mobaynida kommunikativ xususiyatlarning qanday saqlab qolingani va tarjimada yuzaga keladigan qiyinchiliklar tahlil qilinadi.

Po hikoyalarining tarjima jarayonidagi dolzarb masalalar

Edgar Allan Poninig "Qora mushuk", "Amontillado bochkalari", "O'lik uy", "Qizil o'lim niqobi" kabi hikoyalari o'zbek tiliga tarjima qilingan va bugungi o'quvchilarga ham ma'lum. Ammo ushbu tarjimalarda bir necha muhim jihatlarni hisobga olish lozim:

1. **Tinglovchi va o'quvchiga qaratilgan ichki monologlar** – Po hikoyalarda birinchi shaxs nutqi orqali ruhiy holat tasvirlanadi. Buni tarjimada o'zbek tilining sintaktik va uslubiy vositalari yordamida uzviy aks ettirish kerak.

2. **Ko'p ma'noli va konnotatsiyali so'zlar** – Ingliz tilida bir nechta konnotatsiyaga ega bo'lgan iboralarni to'g'ri aks ettirish uchun tarjimondan keng bilim va adabiy sezgi talab etiladi.

3. **Atmosfera va vahimali fon** – Po hikoyalarining asosiy kommunikativ maqsadi — o'quvchini hayajonga solish, qo'rquvni his ettirishdir. Shu sababli tarjimada bu emotsional kontekstni yo'qotmaslik muhim.

Tarjimaning kommunikativ-pragmatik xususiyatlari

Tarjimada faqat leksik ma'no emas, balki **kommunikativ niyat** ham saqlanib qolishi lozim. Po asarlarining asosiy kommunikativ xususiyatlari quyidagilardan iborat:

• **Psixologik ta'sirchanlik** – Po o'z o'quvchisini ruhiy iztirob, xavotir, dahshat muhitiga tortadi. Bu holatni o'zbek tilida **intonatsiya, gap qurilishi, sinonimlar** orqali berish mumkin.

• **Emotsional uzatmalar** – Tarjimada emotsiyalarni to'g'ri yetkazish uchun ekspressivlik, metaforalar, epitetlar ustalik bilan tanlanishi kerak.

• **Konnotativ ma'no va madaniy kontekst** – Po hikoyalarda ishlatilgan diniy, tarixiy yoki metafizik simvollarni o'zbek tiliga ko'chirishda madaniy muvofiqlik muhim.

• **Monologik va dialogik shakllarning o'zaro uyg'unligi** – Hikoyadagi ichki nutq shakllarini uzluksiz monologdan tafakkur oqimiga aylantirish — tarjimondan til sezgirligi va badiiy tahlil talab qiladi.

Qiyinchiliklar va yechimlar

Tarjima jarayonida yuzaga keladigan asosiy muammolar quyidagilardir:

1. **Vaqt va joyga xos ifodalarni izohlash** – Po asarlarida XIX asr Amerikasi hayoti, o'sha davrga xos leksik birliklar mavjud. Ularni izohli tarjima orqali berish lozim.

2. **Qorong'i atmosfera yaratishdagi murakkab sintaksis** – Murakkab gap tuzilmalari o'zbek tilida soddalashtirilganda, ruhiy holat tasviri susayadi. Shu bois, maksimal darajada ifoda boyligini saqlab qolish zarur.

3. **Asl matn ruhiga sodiqlik** – Po uslubining noyobligi tarjimada buzilmasligi kerak. Matn tuzilmasi, gap uzunligi, urg'u nuqtalari e'tiborga olinishi lozim.

Edgar Allan Po hikoyalarining o'zbek tiliga tarjima jarayoni o'ta mas'uliyatli va murakkab bo'lib, u tarjimonning nafaqat til bilimi, balki madaniyatlararo kommunikatsiyadagi sezgirligi, badiiy tafakkuri, psixologik tasvirlar ustidagi tajribasiga ham bog'liqdir. Tarjimada asosiy maqsad —

o‘quvchi va matn o‘rtasida uzluksiz kommunikatsiya yaratish, original asardagi ichki dramatism va emotsional ta’sirni to‘liq uzatishdan iboratdir. Shu bois Edgar Allan Po ijodi o‘zbek tiliga tarjima qilinar ekan, uning kommunikativ-pragmatik xususiyatlariga alohida e’tibor qaratilishi zarur.

Adabiyotlar ro‘yxati

1. O‘zME. Birinchi jild. Toshkent, 2000-yil
2. Тихонов А., Кунгуров Р.. Сравнения в русском И ухбекском язйках, "Республиканская конференция по вопросам язйкознания И методика преподаваниуа иностранных язйков", Алма-Ата, 1964